

УДК 81'22: 81'25

АДЕКВАТНІСТЬ ВІДТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ: КОРЕЛЯЦІЯ СТИЛІВ ПЕРЕКЛАДАЧА І АВТОРА ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО РІВНЯ ТЕКСТУ

Данік Л. В., Година-Арюпіна К. В.

Подана стаття присвячена сучасним проблемам перекладознавства. В статті висвітлюються питання збереження ідіостилю автора та появи у перекладі рис ідіостилю перекладача на прикладі відтворення фразеологічного рівня тексту.

Ключові слова: ідіостиль, перекладознавство, фразеологія.

Данная статья посвящена современным проблемам переводоведения. В статье выясняется вопрос сохранения идиостиля автора и появления в переводе черт идиостиля переводчика на примере отображения фразеологического уровня текста.

Ключевые слова: идиостиль, переводоведение, фразеология

The article is devoted to the modern problems of translation studies. It touches upon the question of transferring the author's idiosyle and occurring of the translator's idiosyle in the translation in terms of recreation of phraseological level of the text.

Key words: idiosyle, translation studies, phraseology.

Ідіостиль як перекладознавчий концепт. В сучасних філологічних дослідженнях значна увага відводиться розгляду проблеми індивідуально-авторської картини світу, втіленням якої прийнято вважати індивідуально-авторський стиль.

Вивченням питання ідіостилю в перекладі займалися Наливайко Д. С., який вивчав стиль напряму й індивідуальні стилі в реалістичній літературі XIX ст., Тинянов Ю. М., Караулов Ю. М. та Виноградов В. В., з іменами яких пов'язані перші роботи в галузі дослідження мовної особистості. Виноградов В. В. ввів термін "мовна особистість", а Караулову Ю. М. належить ідея про розподілення мовної особистості на рівні: вербально-семантичний, когнітивний та мотиваційний, та подальший комплексний аналіз ідіостилю на основі аналізу цих окремих рівнів. Дослідженнями в цій галузі займаються й багато інших вчених, як наприклад, Горський В. (вивчення процесу перекладу як феномену сучасного українського філософського життя), Кочур Г. (майстерність художнього перекладу), Зорівчак Р. П. (актуальні проблеми художнього перекладу в Україні як чинника формування нації), Комісаров В. Н. (лінгвістичні аспекти теорії перекладу), Коптілов В. В. (актуальні питання українського художнього перекладу) та ін.

За В. М. Жирмунським, **стилем** є сукупність художніх особливостей літературного твору [5, с. 371]. **Індивідуальним стилем письменника** є спосіб організації словесного матеріалу, який, відображаючи художнє бачення автора, створює новий, тільки йому притаманний образ світу [4, с. 33]. Світобачення письменника, його естетичний досвід зумовлюють оригінальність стилю його творів. **Стиль письменника** – це сукупність особливостей його творчості, якими його твори відрізняються від творів інших митців. Сукупність зображально-виражальних засобів письменника тоді дає ефект стилю, коли закономірно поєднується в художньо мотивовану систему, **зумовлену індивідуальністю митця** [2, с. 642].

До **чинників формування стилю письменника** належать: 1) його світовідчуття (образне мислення); 2) тематика і проблематика, якою він переймається; 3) закони і норми обраного ним жанру. **Носіями стилю** є елементи форми художнього твору: 1) від фабули і сюжету, композиції, які складають тематику твору, формуючи її з життєвого та уявного матеріалу, 2) до мовних форм (оповіді, описи, монологи, діалоги) з їх лексико-синтаксичними структурами,

інтонаційно-звуковими особливостями. Відповідно, стиль є художньою закономірністю, породжуваною функціонуванням його носіїв у взаємодії в межах контекстів твору.

Все це несе у собі **стильову домінанту**, яка відчувається у процесі естетичного сприйняття твору, але важко піддається дослідженню і логічному поясненню, якщо елементи, які виражають стильову визначеність твору, беруться окремо. Тому й виникає необхідність характеристики стилю як художньої закономірності, що породжується функціонуванням носіїв стилю у взаємодії між собою, в контексті твору.

Звісно, **головною метою художнього перекладу** окрім передання змісту тексту є **збереження ідіостилу автора**. За Коптіловим В. В., “кожен переклад є полем боротьби між об’єктивним відображенням тексту оригіналу і суб’єктивним тлумаченням його перекладачем” [11, с. 157]. Але ми можемо говорити про **природне нашаровування ідіостилів автора і перекладача**, адже процес перекладу є когнітивним та відбувається у свідомості, тому перекладач не може бути лише дзеркалом, яке чітко відобразить інформацію разом із семантичними особливостями її подання.

Кожний індивід не тільки сприймає мову та інформацію, передану мовою, по-різному, а й використовує її особливим чином. А перед перекладачем художніх творів стоїть важливе завдання відчутти образність тексту, передати її мовними засобами рідної мови, віднайти особливі риси ідіостилу автора та спромогтися відтворити їх у перекладі.

Відтворення ідіостилу автора в художньому перекладі. Роль письменника у розвитку національної мовленнєвої культури визначається, по-перше, “відкриттям” і залученням нових, ще не освоєних літературною мовою художніх засобів, що розширюють самі межі і можливості літературної мови, по-друге, оригінальністю й своєрідністю творчої манери висловлювання, новаторством у галузі мистецтва образного слова [8, с. 292]. Коли мова йде про іноземну літературу, то саме перекладач має передати особливості мовної картини автора. Тут і постає **питання специфіки відтворення ідіостилу автора** у перекладі.

Перш ніж почати роботу над перекладом, треба вивчити ідіостиль автора задля збереження його у перекладі. Ідіостиль перекладача не повинен “перекрити” ідіостиль автора на жодному з рівнів: 1) на лексичному (перекладач зберігає метафоричність, образність, реєстр лексики, яку використовує автор); 2) на синтаксичному (зберігаються типові синтаксичні структури (називні, безособові, складнопідрядні тощо); 3) на фонетичному (типові авторські алітерації, асонанси тощо (переважно в поетичних творах)).

До складнощів, пов’язаних з перекладом індивідуального стилю, можна віднести багатий, різноманітний **лексикон**, адже лексика художнього стилю є принципово необмеженою. Вибір автором лексичних одиниць у художньому тексті залежить від декількох факторів. Найважливішими можна вважати такі: (1) властивості позамовної дійсності, (2) специфіка структури мови та (3) ставлення автора до об’єктів навколишньої дійсності [13, с. 121]. Проте, кожна мова володіє специфічним набором лексичних засобів позначень об’єктів зовнішнього світу, і тому реалізація в тексті тієї чи іншої лексичної одиниці буде залежати від вибору того чи іншого засобу [4, с. 7].

Проблема перекладу фразеологізмів. Працюючи з художнім текстом, перекладач часто стикається з проблемою передання фразеологічного рівня, особливо якщо його наявність є однією з рис ідіостилу автора. Складність перекладу пов’язана з тим, що фразеологічний фонд будь-якої мови лишається відкритою системою, оскільки постійно поповнюється за рахунок відомих афоризмів, цитат з праць літераторів, науковців тощо.

В сучасному перекладознавстві дуже багато уваги приділяють питанню досягнення максимально ефективного розуміння в процесі міжкультурного діалогу, що є можливим лише за умови врахування лінгвістичних, культурологічних та етнічних особливостей мови оригіналу (далі – МО). Саме тому, одним з найважливіших завдань перекладу є відтворення фразеологічних одиниць ФО (далі – ФО). Але за шкалою “неперекладності” ФО займають чи не найперше місце, тож їх вивченню приділяється багато уваги [3, с. 179].

Більшість з них зафіксовано у словниках, але є й такі, що з якихось причин не є зафіксованими і відомі лише певним соціальним групам. Наступна складність полягає у тому, що основною особливістю ФО, на думку багатьох вчених, є не співвіднесеність змістовного плану з планом висловлювання, що визначає їх специфіку, надає гнучкість і глибину значення. Мова йде про замкнутий мікроконтекст фразеологізмів, в якому реалізуються не тільки формальні зв'язки між висловлюванням та змістовним планом, а й асоціативно-семантичні зв'язки [9, с. 55]. Саме через це майже неможливо утворити стійке словосполучення в мові перекладу (далі – МП) шляхом вільного підбору слів і поєднання їх стандартними правилами граматики. Тому перекладач має вільно володіти як МО, так і МП.

За Виноградовим В. В., адекватний переклад ФО – це передання фразеологізму фразеологізмом. Саме так досягається найбільш рівноцінна відповідність у відтворенні ФО. Проте, інколи таку вимогу виконати неможливо: в МП може не бути рівноцінного відповідника взагалі, або ж він є, але не підходить за стилістичними характеристиками [2, с. 185].

Саме на цій основі сталі вирази поділяють на ФО, що мають еквівалент в МП, та на безеквівалентну лексику (лексичні одиниці, що не мають постійних(словникових) відповідників в МП [10, с. 246]. Для відтворення лексики цього типу перекладач повинен вдаватись до перекладацьких трансформацій – прийомів, що використовуються під час перекладу з метою досягнення перекладацької еквівалентності, для максимально повного передання інформації з ТО, при суворому дотриманні норм МП [1, с. 190].

Як **фактичний матеріал** розглянемо роман Ч. Дікенза “Пригоди Олівера Твіста”, а саме фразеологічний рівень роману та відтворення його перекладачами. Після проведення **вибірки мовних одиниць** та аналізу роману “Пригоди Олівера Твіста”, було визначено, що мова автора характеризується наявністю фразеологічних зворотів, проте ми не можемо говорити про яскравість фразеологічного мовлення автора, або про фразеологічний рівень роману як провідну рису ідіостилю Ч. Дікенза. Про це нам свідчать випадки у тексті роману, коли за наявності у мові ФО, автор навмисно обирає звичайну лексему, іноді навіть стилістично нейтральну:

(1) “*The **hungry and destitute situation** of the infant orphan was duly reported by the workhouse authorities to the parish authorities*” [14]. Лексема “**hungry and destitute situation**” має метафоричне забарвлення, але не є ФО. Натомість, автор міг вжити такі ФО як “to starve smb to death, famish smb with hunger, put smb on short commons” і т.д.

(2) “*Well! You have come here **to be educated, and taught a useful trade***” [106]. Натомість абсолютно нейтральної лексеми “to be educated” автор міг вжити такі ФО як “to put(set) smb on foot, to fix smb up”.

(3) “*Mr. Gamfield having lingered behind, to give the donkey another blow on the head, and another wrench of the jaw, as a caution not to **run away** in his absence*” [106]. Ми бачимо, що автор обрав стилістичну нейтральне фразове дієслово “to run away”, яке перекладається як “тікати, втекти, уникати”. Натомість, автор міг би використати такі ФО як “to take to one's heels”, “to dash off”, “to run for it”, “to make off”.

Кореляція рис ідіостилю перекладача і автора оригіналу при перекладі фразеологічних одиниць. Як було визначено раніше, в тексті оригіналу (далі –ТО) прослідковуються ФО, проте їх кількість недостатня для того, щоб говорити про фразеологічний рівень роману як основну складову ідіостилю автора. Крім того, зважаючи на можливі **компенсації** в перекладі (перекладач не відтворює першу ФО, але додає образності звичайному вислову в іншій частині тексту), важливим критерієм роботи перекладача стає відповідність насиченості ФО ТО і ТП.

На нашу думку, в обох перекладах тлумачі не дотримувались норм мови перекладу та правил відтворення ФО, що вплинуло на кінцеву адекватність перекладів. Нами були віднайдені випадки відтворення звичайних лексем ТО за допомогою фразеологізмів, не зважаючи на те, що в МО наявні відповідні ФО, і автор не вжив їх.

(1) *"Well, well," said the beadle, evidently gratified with the compliment; 'perhaps I may be'* [14]. – *"Гм, гм, може, й так, – відказав бідл, якому комплімент явно **припав до вподоби**"* [6]. – *"Хто його знає, може воно й так, моя пані, – одказав сторож, якому цей комплімент **припав, очевидно, дуже до вподоби**"* [7, с. 21].

Фразове дієслово *"to gratify with"* перекладається як *"бути чимось задоволеним"*. Натомість, перекладачі вдаються до ФО *"припасти до вподоби"*, яка має еквівалент у МО – *"to suit smb's taste"*.

(2) *"Oliver was frightened at the sight of so many gentlemen, which made him tremble"* [14]. – *"Така сила панів **нагнала на Олівера страху, він затремтів**"* [6]. – *"Така сила чужих панів **нагнала на Олівера страху: він затремтів**"* [7, с. 24].

З цього прикладу ми бачимо, що в ТО автор вдається до дієслова в пасивній формі *"to be frightened"*, що перекладається як *"бути наляканим"*. Ця лексема є нейтральною, адже для передання відчуття страху в МО є такі ФО як *"to scare the life out of one"*, *"gripped (seized) by fear"*, *"to give smb the shakes"*, *"put the fear of God into smb"*, *"scare smb stiff"*. Можна висновувати про те, що перекладачі додали експресивності нейтральній лексемі в ТО.

(3) *"... and there was a short pause, after Oliver had been stationed by Mr. Bumble in front of the desk"* [14]. – *"... на кілька хвилин **запала тиша**"* [6]. – *"... **настала хвилива тиша**"* [7, с. 34].

Ми бачимо, що перекладачі у першому варіанті вдалися до відтворення за допомогою ФО, а перекладач у другому варіанті – до **калькування з лексичною заміною**. В результаті, перший переклад отримав образність, якої нема в оригіналі. Другий переклад, на нашу думку, є більш адекватним.

(4) *"He twined his hands in his hair; and, with a loud scream, rolled grovelling upon the floor: his eyes fixed, and the foam covering his lips"* [106]. – *"Він заголосив і, **рвучи на собі волосся, повалився на підлогу; очі його закотилися, на губах виступила піна**"* [103]. – *"**Удівець учепився руками в волосся і з стогоном звалився, як підкошений, на підлогу: очі йому закотилися, з рота потекла піна**"* [7, с. 49].

З цього прикладу ми бачимо, що перший перекладач вдався до надлишкової образності і тим самим допустив неточності змісту, адже *"халатись за голову (волосся)"* та *"рвати на собі волосся"* (ФО в МО *"tear one's hair"*) – не одне й те саме.

Таким чином, ми бачимо, що натрапили на випадок **надлишкової образності** у ТП. Якщо розглядати кожний випадок перекладу окремо, то цілком виправдано з боку перекладача вдаватись до компенсацій, відтворювати нейтральні лексеми за допомогою ФО, та навпаки за умови неперекладності. Проте усі ці перекладацькі дії не мусять виходити за стилістичні межі тексту. Відповідно, можемо зробити висновки про наявність **фразеологічного плеоназму**.

Зважаючи на те, що обсяг роману складає близько 400 сторінок, ми не мали можливість підрахувати відсоток вживаних ФО відповідно до інших лексем. Нами був проведений експеримент. Методом довільної виборки десятьом читачам (за фахом перекладачам, адже потрібна освіченість в термінах *"ідіюстиль"* та *"домінанта"*) ми запропонували для ознайомлення різні розділи ТП (відповідно з 1-10 розділ). Після проведення опитування, 8 із 10 (80%) читачів назвали основною стилістично-лексичною домінантою обох перекладів фразеологічні звороти.

Те ж саме ми запропонували зробити іншій групі з десятиох читачів, виокремивши відповідні уривки оригіналу. Лише 3 з 10 (30%) рецепієнтів відзначили наявність фразеологізмів як рису ідіюстилю автора. Це доводить той факт, що ми зіштовхнулись з явищем *"нашаровування"*, контрадикції ідіюстилів автора і перекладачів, адже фразеологічний рівень не є домінантним у ТО, а в обох перекладах, натомість, превалює над іншими лексичними групами. Крім того, спираючись на вибірку з таблиць у додатках, ми висновуємо про те, що в першому перекладі (М. Пінчевського та ін.) прослідковуються чіткі риси ідіюстилю перекладачів: превалюють певні фразеологічні звороти (*"вибухнути реготом"* та *"залитися сльозами"* тощо).

Таким чином, дослідивши фразеологічний рівень роману “Пригоди Олівера Твіста”, ми можемо висновувати про наявність ФО в ТО. Проте, нами також було визначено, що в ТО трапляються випадки вибору автором нейтральних лексем для опису певних ситуацій за наявності прямого фразеологічного відповідника у МО. А отже, ми не можемо говорити про фразеологію роману як визначну рису ідіостилу автора. Підчас розгляду таких прикладів з роману, ми зробили висновок, що перекладачі вдаються до використання ФО навіть за його відсутності у ТО.

Інтерпретатори відтворили загальні риси ідіостилу автора, проте не приділили увагу дрібним деталям прояву цих особливостей. В результаті, як показав проведений експеримент, загальне враження від стилів ТО і ТП істотно відрізняється, що є грубою перекладацькою помилкою в художньому перекладі.

Тож, з одного боку, ми можемо стверджувати, що перекладачі впорались із завданням відтворення існуючого фразеологічного рівня, проте, з іншого, викривили ідіостиль автора, надавши до нього власних особливостей літературної мови – фразеологічного плеоназму. Усе це є підтвердженням того, що перекладач не може бути тільки допоміжною ланкою у процесі перекладу, і так чи інакше вступає в “літературні” відносини з автором тексту: пропускає переклад через призму власного розуміння і додає йому рис власного ідіостилу, мимохіть порушуючи таким чином вимоги естетичної рівності.

Таким чином, можемо висновувати що **переклад** – це когнітивно-психічний процес, тож перекладач не може в своїй інтерпретації скопіювати ідіостиль автора, а в змозі передати лише ті авторські особливості, які він відчує відповідно до свого світосприйняття, і тоді **процес нашаровування ідіостилів автора і перекладача** стає неминучим.

Література

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) [Текст] / Леонид Сергеевич Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Виноградов В. В. Введение в переводоведение: общие и лексические вопросы [Текст] / Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
3. Влахов С. И. Непереводимое в переводе [Текст] / С. И. Влахов, С. П. Флорин. – М. : Межд. отношения, 1980. – 343 с.
4. Волощук В. І. Лінгвостилістичні особливості ідіолекту З. Ленца в малих епічних жанрах: [автореф. дис. канд. філол. н.]: 10.02.04 – “Германські мови” / Вікторія Іванівна Волощук. – Львів, 2004. – 20 с.
5. Галич О. Теорія літератури: [підручн.] / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв. – К. : Либідь, 2001. – 488 с.
6. Діккенс Ч. Пригоди Олівера Твіста [Електронний ресурс] / Чарльз Діккенс. – [Пер. з англ. М. Пінчевського, Г. Пінчевської-Чекаль, О. Терех]. – 26. 12. 2014. – Режим доступу до джерела:
http://www.aelib.org.ua/dickens_the_adventures_of_oliver_twist_ua.htm
7. Діккенс Ч. Пригоди Олівера Твіста [Текст] / Чарльз Діккенс. – [Пер. з англ. В. Черняхівської]. – К. : Веселка, 1993. – 428 с.
8. Жолковский А. К. Инварианты – Тема – Приемы – Текст [Текст] / Александр Константинович Жолковский // Работы по этике выразительности. – М. : Прогресс, 1996. – С. 290–308.
9. Казакова Т. А. Практические основы перевода [Текст] / Тамара Анатольевна Казакова. – С-Пб. : СОЮЗ, 2001. – 320 с.
10. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) [Підручник] / Вилен Наумович Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
11. Коптілов В. В. Першотвір і переклад. Проблеми сучасного українського художнього перекладу. Роздуми і спостереження [Текст] / Віктор Вікторович Коптілов. – К. : Дніпро, 1972. – 215 с.
12. Наливайко Д. С. Стиль напряму й індивідуальні стилі в реалістичній літературі 19 століття / Д. С. Наливайко // Індивідуальні стилі українських письменників кін. 19–поч. 20 ст. : [зб. наук. праць]. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 3–43.
13. Ariupina K. V. The investigation of author's and translator's idiosyncrasies:

Anthropocentric approach in translation studies / K. V. Ariupina, N. S. Kydriavzeva // Наукові записки. Серія "Філологічні науки" (Ніжинський держ. ун. ім. М. Гоголя). – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – Кн. 3. – С. 18–22.

14. Charles Dickens. The Adventures of Oliver Twist [Електронний ресурс] / Electronic Text Center, University of Virginia Library. – 26. 12. 2014. – Режим доступу до джерела:

<http://www.e-reading.link/book.php?book=70068>